

ЄВРЕЙСЬКИЙ АСПЕКТ В ІДЕОЛОГІЇ ТА ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (1918-1939 РОКИ)

Анотація

У статті проаналізовано єврейський аспект в ідеології й практиці українського націоналізму 1918-1939 рр.

Аннотация

В статье проанализирован еврейский аспект в идеологии и практике украинского национализма 1918-1939 гг.

Annotation

In article was analyzed Jewish's aspect in ideology and practice of Ukrainian nationalism 1918-1939.

Першочерговий фактор, який визначав критерії ставлення українського націоналізму до будь-якої з націй, - їхня позиція в питанні реалізації його першочергового завдання: відродження української національної держави. Відтак на початку 1920-х рр. ставлення до євреїв тих, хто виступав носіями національних ідеалів, визначалося передусім двома факторами: позицією нейтралітету, яку вони зайняли в час польсько-української війни 1918-1919 рр., та участю у виборах 1922 р., які бойкотували українці Галичини. Саме з цього часу вони гостро критикували політичний курс євреїв, який часто оцінювали як політику „святого егоїзму” [3, с. 1].

У такій тенденції - негативна оцінка інтеграційного курсу євреїв, а також формування параметрів взаємин двох націй головним чином у Східній Галичині - криється, на наш погляд, особливість конструювання позиції українських націоналістів до євреїв протягом 1920-х рр. Ця тенденція усталилася в 1924-1926 рр. У той час відбулася т.зв. штайгеріада, коли чільні діячі Сіоністської партії зробили все можливе для демонстрації політичної лояльності євреїв до Польщі. Невдовзі, влітку 1925 р., представники єврейської парламентської фракції уклали „угоду” з польським урядом, якою зобов'язалися підтримувати інтереси Польщі [12, с. 78]. Завершальним акордом, який розмежував українців та євреїв по різних сторонах політичних барикад, стала надзвичайно гостра полеміка, спричинена реакцією двох націй на убивство С.Петлюри.

Лідерство у формуванні позиції українців щодо євреїв у другій половині

1920-х рр. належало Українському національно-демократичному об'єднанню (УНДО). Як свідчить його партійна преса, головним питанням, яке привертало увагу українців у середині 1920-х рр., було усталення серед лідерів Сіоністської партії Галичини курсу на досягнення консенсусу з урядом. „Не підлягає сумніву, - стверджувалося в газеті „Діло" навесні 1925 р., - ...що жиди вже не тайно, але явно й маніфестаційно переймають на себе польську „культурну місію” на українській і білоруській національній території” [4, с. 1].

Укладення польсько-єврейської „угоди” (4 липня 1925 р.) шокувало українську громадськість. Її представники в сеймі оцінили дії єврейських політиків як такі, що не відповідають критеріям захисту інтересів нації, зайняття ними ворожої стосовно українців позиції [6, с. 4]. З того часу спостерігається поступове формування наступального характеру українського націоналізму в ставленні до євреїв. Його оборонна прикмета не зникла, але з часом поєдналася з стратегією превентивних дій.

Нові тенденції в ставленні українського націоналізму до євреїв чітко означилися в 1930-х рр. Це зумовлювалося різними причинами. Передусім - його остаточним розколом, виділенням у ньому інтегральної течії. Важливою була, зрозуміло, реакція західних українців на Голодомор 1932-1933 рр., власне - пошуки відповідей на питання про його організаторів й виконавців.

Того року в Східній Галичині відбулася низка виступів, що спрямовувалися супроти євреїв [1, арк. 2]. Відтепер безпосереднім суб'єктом, який впливав на формування ставлення українських державників до євреїв стала Організація українських націоналістів (ОУН), а згодом і інші праворадикальні сили. Жодна з них не вбачала в цій національній меншині свого головного супротивника. Ним, безперечно, сприймалися ті держави, які розчленували Україну. Євреї ж зазвичай розглядалися партіями правого крила українського національного табору як сила, що сприяла поразці українських визвольних змагань. Це перший і безперечно найважливіший критерій, за яким ОУН та інші інтегральні націоналісти, як, зрештою, й інші українські партії, визначали своє ставлення до них.

Твердження про цю національну меншину як супротивника української державності стало стрижнем ідеології праворадикалів в єврейському питанні. Інше важливе його положення - обвинувачення євреїв в огульних симпатіях до комуністичної ідеології. На тлі трагедії Голодомору такі докори усталилися не в тільки середовищі правих, але й центристських сил. Вони ґрунтувалися н і висновку про активну участь євреїв у радянському партійному і державному керівництві, на яке українська суспільно-політична думка й поклала відповідальність за геноцид титульної нації УСРР.

На тлі таких висновків ОУН, як і інші організації праворадикалів, скажімо, Фронт національної єдності (ФНЄ), питання про налагодження політичного партнерства з євреями навіть не розглядали. Така позиція відповідала погля-

дам одного з чоловічих ідеологів українського інтегрального націоналізму Д.Донцова, який остаточно спростував саме припущення про імовірність українсько-єврейської співпраці незадовго до оголошення вироку убивці С.Петлюри [10, с. 74]

Дещо іншою була позиція українських національно-демократичних сил. Виходячи з того, що рівень і масштаб дискримінації євреїв у Польщі не йшов у порівняння зі становищем інших національних меншин, їх лідери усвідомлювали: „. жидам залежить на співпраці, а бодай перемир'ї з нами, як з народом, що належить до автохтонного, політично скристалізованого елементу в державі” [9, с.2]. В червні 1937 р. частина лібералів чи не вперше після кризи взаємин українців і євреїв 1932-1933 рр. виявила готовність до політичного партнерства з ними [9, с. 2].

Поруч із реакцією західних українців на Голодомор й трагедію радянської України 1930-х рр. загалом, головною перешкодою на шляху налагодження співпраці двох дискримінованих у Польщі національних меншин виявилася орієнтація частини українських політичних сил на Німеччину.

Політична культура того часу, яку можна визначити як керівництво винятково власними інтересами без урахування інтересів інших народів, призвела до нехтування представниками українського націоналізму критеріїв, якими керувалися в даному питанні євреї. У час, коли Гітлер проголосив намір сприяти поваленню комуністичної влади в СРСР і відродженню української держави (квітень 1933 р.) [7, с. 3], євреї Західної України вже добре усвідомлювали масштаби небезпеки, яку крила в собі ідеологія націонал-соціалізму. Тим часом порозуміння з Німеччиною шукала ОУН, а Український національний козацький рух відкрито заявляв про те, що контакти і співпраця з Берліном стали результатом схожості його ідеології з фашизмом і навіть націонал-соціалізмом [2, арк. 65]. Серед частини мешканців Західної України поступово популяризувалися антидемократичні ідеали.

Зауважимо, що політику власних інтересів торували й національні демократи. Відтак пронимецький вектор в українському націоналізмі 1930-х рр. став очевидним і йшов у розріз інтересам євреїв, які, з огляду на антисемітську політику нацистів, небезпідставно вважали Берлін уособленням зла.

Ще одна площина, в якій формувалося ставлення двох течій українського націоналізму до євреїв, - економічна. Це зумовлено тим, що на тлі кризи 1929-1933 рр. на західноукраїнських землях запанувала ситуація, яка, за висловом відомого діяча УНДО С. Барана, перетворила економіку в найважливіший фактор українсько-єврейських взаємовідносин [8, с. 2]. Причина цього криється не тільки в боротьбі за виживання в умовах світової економічної кризи, але й прагнення українців до соціальної структуризації.

Це завдання, безперечно, закономірне. Українці прагнули оволодіти г.зв міськими професіями, що трактувалося одним з оптимальних шляхів подо-

лання кардинальної проблеми села - мало- і безземелля. З цього приводу на першому конгресі ФНЄ (20 листопада 1936 р.) Д.Паліїв стверджував: „Тепер українці змагають до всестороннього господарського розвитку і тому мусять випирати жидів з їхніх досі монопольних становищу промислі й торгівлі” [11, с. 32]. В такому контексті висловлювалося чимало політиків. Навіть речники поміркованого УНДО відкрито заявляли про необхідність економічної боротьби з євреями, яка, згідно їхніх настанов, мала здійснюватися методами чесної конкуренції [9, с. 2].

Отже, єврейський аспект в українському націоналізмі початку 1920-х рр. постав як його реакція на інтеграційну стратегію національної меншини в умовах триваючої польсько-української боротьби. Згодом, зберігаючи ознаки націоналізму оборонного, він набув якостей превентивного й наступального.

Особливістю бачення українським націоналізмом проблеми євреїв у 1930-х рр. слід вважати те, що він формував своє ставлення до них, виходячи поза рамки географічного ареалу, де розвивався. Воно визначилося як сукупність реакції українців не тільки на позицію євреїв у суспільно-політичних процесах у Польщі, але й в УСРР. При цьому особлива категоричність в оцінці ролі євреїв зумовлена шоком, який пережила західноукраїнська громадськість від Голодомору. На цьому тлі в українському націоналізмі визначилася тенденція до застосування щодо євреїв принципу колективної відповідальності.

Література:

1. *Державний архів Рівненської області (далі - ДАРО), ф. 86, оп. 2, спр. 619*
2. *ДАРО, ф. 33, оп. 1, спр. 2204.*
3. *Діло. - 1922, 10 червня.*
4. *Діло. - 1925, 16 травня.*
5. *Діло. - 1925, 5 червня.*
6. *Діло. - 1925, 5 липня.*
7. *Діло. - 1933, 2 квітня.*
8. *Діло. - 1936, 23 січня.*
9. *Діло. - 1937, 24 червня.*
10. *Клейнер І. Уроки втрачених можливостей // Сучасність. — 1992. - № 8. - С. 55-75.*
11. *Перемога. Ідеологічний журнал ФНЄ. - 1936 - № 3.*
12. *Редліх Ш. Єврейсько-українські стосунки в міжвоєнній Польщі у висвітленні української преси // Сучасність. - 1992. - №8. - С. 76-88.*